

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ile Çocuk Hakları Komitesi'nin zararlı uygulamalara ilişkin 31 ve 18 sayılı ortak genel tavsiyeleri/genel yorumları

İçindekiler

Sayfa

1. Giriş.....	2
2. Genel Tavsiye/Genel Yorumun (GT/GY) hedefi ve kapsamı.....	2
3. Ortak Genel Tavsiye/Genel Yorumun Gerekçesi	2
4. CEDAW ve ÇHS Sözleşmelerinin normatif içeriği.....	3
5. Zararlı uygulamaların belirlenmesinde ölçütler	5
6. Zararlı uygulamaların nedenleri, biçimleri ve tezahürleri	5
6.1. Kadınlarda genital sakatlama	6
6.2. Çocuk yaşta ve/veya zorla evlendirme	6
6.3. Poligami	7
6.4. Sözde namus adına işlenen suçlar	8
7. Zararlı uygulamaların ele alınmasında bütünlüklü bir çerçeve	8
7.1. Veri toplama ve izleme.....	9
7.2. Yasal Mevzuat ve uygulanması.....	10
7.3. Zararlı uygulamaların önlenmesi.....	13
7.3.1 Haklar temelinde sosyal ve kültürel normlar konulması	13
7.3.2 Kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi.....	14
7.3.3 Her düzeyde kapasite geliştirme	16
7.3.4 Farkındalık yaratma, kamu diyalogu ve taahhüt biçimleri	17
7.4. Koruyucu önlemler ve ihtiyaçlara yanıt veren hizmetler	19
8. Genel Tavsiyenin/Genel Yorumun yayınlştırılması, kullanılması ve rapor verme	20
9. Anlaşmaların onaylanması ya da kabulü ve çekinceleri	21

1. Giriş

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ve Çocuk Haklarına dair Sözleşme (ÇHS) hem genelde hem de özel olarak zararlı uygulamaların kaldırılmasına ilişkin hukuksal bağlayıcılığa sahip yükümlülükler içermektedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, kendi izleme görevleri çerçevesinde, kadınları ve başta kızlar olmak üzere çocukları etkileyen bu uygulamalara sürekli olarak dikkat çekmiştir. CEDAW Komitesi ile ÇHS Komitesi, nerede olursa ve hangi biçimi alırsa alsın bu zararlı uygulamaların önlenmesine, bunlara tepki gösterilmesine ve sonuçta söz konusu uygulamalara son verilmesine yönelik örtüşen görevleri ve taahhütleri gereği bu ortak Genel Tavsiyeyi/Genel Yorumu hazırlama kararı almışlardır..

2. Genel Tavsiye/Genel Yorumun (GT/GY) hedefi ve kapsamı

1. Bu Genel Tavsiyenin/Genel Yorumun amacı, iki Sözleşme kapsamında zararlı uygulamalara son verilmesi yönündeki yükümlülüklere eksiksiz uyum sağlanması için alınması gereken yasal, politikalara ilişkin ve diğer önlemler konusunda yetkin bir yol göstericilik sağlayarak CEDAW ve ÇHS'ye Taraf Devletlerin yükümlülüklerine açıklık getirmektir.

2. Komiteler, zararlı uygulamaların, yetişkin kadınları hem doğrudan hem de/ya da henüz çocukken maruz kaldıkları durumlar nedeniyle uzun dönemde de etkilemekte olduğunu tespit etmektedir. Dolayısıyla bu GT/GY, kadınların haklarıyla ilgili zararlı uygulamalara son verilmesini hedefleyen ilgili hükümler açısından CEDAW'a Taraf Devletlerin yükümlülüklerini daha ileri düzeyde açıklamaktadır.

3. Ayrıca Komite, erkek çocukların da şiddet, zararlı uygulamalar ve yanlışlık mağduru olduklarını; korunmaları için haklarının ele alınması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi, önyargıların ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha sonraki yaşamlarında da etkili olmasına izin verilmemesi gerektiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla GT/GY, ayrımcılık nedeniyle erkek çocukların haklarından yararlanmalarını engelleyen zararlı uygulamalar konusunda ÇHS'ye Taraf Devletlerin yükümlülüklerine atıfta bulunmaktadır.

4. Bu GT/GY, iki Komite tarafından ayrı ayrı hazırlanan ilgili Genel Tavsiyeler ve Genel Yorumlarla bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Söz konusu belgeler özellikle şunlardır: Kadınlara karşı şiddetle ilgili CEDAW GT No. 19 (1992), çocukların fiziksel cezalara ve diğer zalimane ya da aşağılayıcı cezalandırma biçimlerine karşı korunma hakkına ilişkin ÇHS GG No. 8 (2006) ve çocuğun her tür şiddetten özgür olmasına ilişkin GY No. 13 (2011). Kadın sünnetine ilişkin CEDAW GT No. 14'ün (1990) içeriği bu GT/GY ile güncellenmiş olmaktadır.

3. Ortak Genel Tavsiye/Genel Yorumun Gerekçesi

5. CEDAW ve ÇHS Komiteleri, zararlı uygulamaların, kadınların ve kız çocukların kalıplaşmış roller çerçevesinde erkeklerden ve erkek çocuklardan daha aşağıda görüldükleri toplumsal tutumlara derinden kök salmış olduğunu tespit etmektedir. Komiteler ayrıca şiddetin toplumsal cinsiyetle ilgili boyutunu öne çıkarmakta; cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli tutumların ve kalıpların, güç dengesizliklerinin, eşitsizliklerin ve ayrımcılığın çoğu kez şiddet ve zorlama içeren yaygın tutumların sürüp gitmesini sağladığını belirtmektedir. Komiteleri kaygılandıran bir hususun yeniden hatırlatılması önemlidir: Söz konusu uygulamalar aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin evde, çevrede, okulda, diğer eğitim ortamlarında, kurumlarda ve daha geniş anlamda toplumda kadınların ve çocukların "korunmalarının" ve kontrollerinin¹ bir biçimi olarak mazur gösterilmesidir. Komiteler ayrıca Taraf Devletlerin dikkatini bir noktaya daha çekmek istemektedir: Cinsiyet ve toplumsal

¹ CEDAW GT No. 19 (1992), parag. 11 ve ÇHS GY No. 9 (2006) parag 8, 10 ve 79 ve ÇHS GY No. 15 parag. 8 ve 9

cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınları² ve kız çocukları, bunlardan özellikle dezavantajlı gruplara mensup olanları ya da böyle oldukları düşünülenleri, dolayısıyla zararlı uygulamaların mağduru olma riskleri daha yüksek olanları etkileyen faktörlerle kesişmektedir.

6. Dolayısıyla, zararlı uygulamaların zemini cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve başka durumlar temelindeki ayrımcılıktır ve bu uygulamalar çoğu kez sosyokültürel ve dinsel adetlere ve değerlere, ayrıca dezavantajlı konumdaki kadın ve çocuk kesimlerine ilişkin yanlış değerlendirmelere atıfla gerekçelendirilmektedir. Genel olarak alındığında zararlı uygulamalar çoğu durumda şiddetin ciddi biçimleriyle ilişkili olup kendileri de kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin birer biçimidir. Bu uygulamaların niteliği ve yaygınlığı bölgelere ve kültürlere göre değişmektedir. Bununla birlikte, en yaygın görülenleri ve yeterince iyi belgelendirilenleri şunlardır: kadınlarda genital sakatlama, çocuk yaşta ve/ya da zorla evlendirme, poligami (çok eşlilik), sözde namus adına işlenen suçlar ve çeyiz-başlık parası ile bağlantılı şiddet. Bu tür uygulamalar Komitelerin gündemine sıkça geldiğinden ve yasal düzenlemeler ve programatik yaklaşımlarda azaltılabilecekleri görüldüğünden, bu ortak GT/GY söz konusu uygulamaları örnek olarak kullanacaktır.

7. Zararlı uygulamalar dünyanın pek çok ülkesinde çeşitli topluluklarda endemik biçimde görülmektedir. Bu uygulamalardan kimileri, daha önceleri görülmedikleri bölgelerde ve ülkelerde de baş göstermekte olup bunun başlıca nedeni göçlerdir. Söz konusu uygulamaların ortadan kalkmış olduğu ülkelerde ise, çatışma durumları gibi nedenlerden dolayı bunlar yeniden ortaya çıkabilmektedir.

8. Başka pek çok uygulama daha zararlı uygulama olarak belirlenmiştir. Bunların hepsi, toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil güç ilişkisi sistemleri ile yakından bağlantılı olup bunları daha da pekiştirirler. Zaman zaman da, engelliler ve albinolar dâhil olmak üzere dezavantajlı kadın ve çocuk gruplarına yönelik olumsuz algıları ya da ayrımcı inançları yansıtırlar. Söz konusu uygulamalar, bunlarla sınırlı kalmamak üzere aşağıdakileri içerir: kız çocukların ihmalî (erkek çocuklara tercihli özel muamele ile bağlantılı olarak), aşırı diyet kısıtlamaları (zorla yedirme, gebelik dönemindekiler dâhil yiyeceklerle ilgili tabular), sıkı kundak yapma, yaralama, vücuda işaret/kabile sembolleri koyma, fiziksel ceza, taşlama, şiddet içeren özel dönem törenleri, dulluk uygulamaları, büyücülük, bebek öldürme ve enest.³ Zararlı uygulamalar arasında kızların ve kadınların güzel olma ya da evlenebilmesi için vücutta yapılan değişiklikler (şişmanlama, tecrit edilme, dudaklara takı takılması ya da boynun uzaması için boyna halka takılması gibi⁴) ya da erken gebeliğe, cinsel tacize ve şiddete karşı önlem adına yapılan işler de yer alır (örneğin göğüslerin düzleştirilmesi gibi). Dahası, tüm dünyada çok sayıda kadın ve çocuk herhangi bir tıp ya da sağlık nedeni olmaksızın vücutla ilgili normlara uyabilmek için tıbbi tedavi görmekte ve/ya da estetik ameliyat geçirmektedir. Modaya uygun zayıflıkta olmak için kendilerini basınç altında hisseden, bunun sonucunda yemek yeme ve sağlık sorunlarıyla karşılaşan kişilerin sayısı da giderek artmaktadır.

4. CEDAW ve ÇHS Sözleşmelerinin normatif içeriği

9. Zararlı uygulamalar konusu gerek CEDAW gerekse ÇHS'nin hazırlanması sırasında daha az bilinmekte olsa bile bu iki belge de zararlı uygulamaları insan hakları ihlali olarak gören ve Taraf Devletlere bunların önlenmesini ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak adımlar atma yükümlülüğü getiren hükümler içermektedir. Ayrıca, Komiteler bu konuyu Taraf Devletlerin raporlarını incelerken, onlarla diyalogu sürdürürken ve sonuç gözlemlerini hazırlarken daha fazla ele almıştır.

² CEDAW GT No. 28 (2011), Taraf Devletlerin CEDAW Madde 2, parag. 18 uyarınca temel yükümlülükleri.

³ Bakınız, CEDAW GT. No. 19 (1992), parag. 11 ve ÇHS GY No. 13 (2011), parag. 29.

⁴ Bakınız, SG Çocuklara yönelik şiddet araştırması, A/61/299 (2006), parag. 46.

Nihayet, konu Komitelerin her birinin kendi genel tavsiyelerinde ve genel yorumlarında daha ayrıntılı biçimde işlenmiştir.⁵

10. CEDAW ve ÇHS'ye Taraf Devletlerin, kadınların ve çocukların haklarına saygılı olma, bu hakları koruma ve yaşama geçirme yükümlülüklerini yerine getirme gibi bir görevleri vardır. Her iki Sözleşmeye taraf olan Devletlerin ayrıca gerekli titizliği göstererek yerine getirmeleri gereken bir yükümlülük⁶ daha vardır: Kadınların ve çocukların haklarından yararlanmalarını ya da bunları fiilen kullanmalarını engelleyici fiillerin önlenmesi ve özel aktörlerin, CEDAW bağlamında toplumsal cinsiyet temelli şiddete ya da ÇHS bağlamında çocuklara yönelik herhangi bir şiddete kalkışmalarının sağlanması.

11. Sözleşmeler, Taraf Devletlerin insan haklarının korunması ve geliştirilmesini sağlamak üzere iyi tanımlanmış bir hukuksal çerçeve oluşturma bağlamındaki yükümlülüklerini özetlemektedir. Bunun gerçekleştirilmesi yolunda atılacak önemli bir ilk adım, CEDAW ve ÇHS'nin iç hukukun bir parçası haline getirilmesidir. CEDAW ve ÇHS Komiteleri, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin uygun bütçe, uygulama, izleme ve etkili yürütme önlemlerini içermesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁷

12. Ayrıca, koruma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin belirli hukuksal yapılar oluşturmalarını gerektirir. Öyle ki bu yapılar sayesinde zararlı uygulamalar hemen, tarafsız ve bağımsız biçimde araştırılabilir, yasalar etkili biçimde uygulanabilir ve bu tür uygulamalardan zarar gören kişilerin uğradıkları zararlar tazmin edilebilir. Komiteler Taraf Devletlere, zararlı uygulamaları açıkça yasaklamaları ve fiilin ve yol açtığı zararın ağırlığına göre yaptırım uygulamaları; önleme, koruma, iyileştirme, toplumla yeniden bütünleştirme ve tazminat için yollar belirlemeleri ve zararlı uygulamaların faillerinin cezalandırılmama durumlarına karşı mücadele etmeleri çağrısında bulunmaktadır.

13. Zararlı uygulamalar konusunun etkili biçimde ele alınması zorunluluğu iki Sözleşme çerçevesinde Taraf Devletlerin temel yükümlülükleri arasında yer aldığından, kadınların ve çocukların zararlı uygulamalara maruz kalmadan yaşama haklarının Taraf Devletlerce korunması ve bu haklara saygı gösterilmesi yükümlülüklerini sınırlandıran ya da belirli koşullara bağlayan çekinceler konulması⁸ iki Sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmaz ve bu tür çekincelere CEDAW Madde 28 (2) ve ÇHS Madde 51 (2) çerçevesinde izin verilemez.

⁵ Bugüne dek CEDAW Komitesi Genel Tavsiyelerinden (GT) dokuzunda zararlı uygulamalardan söz etmiştir. Bunlar: Sözleşme'nin 5. Maddesinin uygulanmasına ilişkin GT No. 3 (1987); kadınlarda genital sakatlamaya ilişkin GT No. 14 (1990); kadınlara yönelik şiddete ilişkin GT No. 19 (1992); evlilik ve aile ilişkilerinde eşitlikle ilgili GT No. 21 (1994); kadınlar ve sağlıkla ilgili GT No. 24 (1999); geçici özel önlemlerle ilgili GT No. 25 (2004); Sözleşme'nin 2. Maddesine göre Taraf Devletlerin temel yükümlülüklerine ilişkin GT No. 28 (2010); evlilik, aile ilişkileri ve bunların bozulmasının ekonomik sonuçlarına ilişkin GT No. 29 (2013) ve çatışmaların önlenmesinde, çatışmalarda ve çatışma sonrası durumlarda kadınlara ilişkin GT No. 30 (2013). ÇHS Komitesi de çocuğun fiziksel cezadan, diğer zalimane ya da aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinden korunmasına ilişkin Genel Yorum (GY) No. 8 (2006) ve çocuğun şiddetin her türünden korunma hakkına ilişkin GY No. 13 (2011)'de zararlı uygulamaların tam olmamak üzere bir listesini vermektedir.

⁶ "Gerekli özen", Sözleşmelere Taraf Devletlerin şu alandaki yükümlülükleri olarak anlaşılmalıdır: şiddeti ya da insan haklarına yönelik ihlalleri önleme, mağdurları ve tanıkları insan hakları ihlallerine karşı koruma, özel kişiler dâhil sorumlu olanları araştırma ve cezalandırma ve insan hakları ihlalleri durumunda mağdurların tazminat alabilmesi. CEDAW GT No. 19 (1992), parag. 9, ÇHS GY No. 13 (2011), parag. 5; CEDAW GT No. 28 (2011) parag. 13; CEDAW GT No. 30, parag. 15; CEDAW Komitesi'nin bireysel iletişim ve araştırmalara ilişkin görüş ve kararları.

⁷ CEDAW GT. No. 28 (2011), para 38. (a) ve CEDAW Sonuç gözlemleri ve ÇHS GY No. 13 (2011), parag. 40.

⁸Çekince konulamayacak maddeler: CEDAW 2, 5 ve 16. Maddeler ve ÇHS 19 ve 24(3) Maddeler.

5. Zararlı uygulamaların belirlenmesinde ölçütler

14. Zararlı uygulamalar, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve diğer ayrımcılık zeminlerine oturan ve süreklilik taşıyan uygulamalar ve davranışlardır. Bunun yanı sıra, çoğu durumda şiddet de içeren ve fiziksel ve/ya da psikolojik zarar veya acı veren, çok yönlü ve/ya da birbirini kesen ayrımcılık türleri de bu kapsama girer. Bu uygulamaların mağdurlara verdiği zarar hemen o andaki fiziksel ve zihinsel sonuçların ötesine geçer; pek çok durumda bu uygulamalardan amaçlanan da ortaya çıkan sonuç da kadınların ve çocukların insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmaması, bu hak ve özgürlüklerin söz konusu kesimlere kullandırılmamasıdır. Aynı uygulamaların, bu uygulamalara maruz kalanların saygınlıkları; fiziksel, psikolojik ve ahlaki dokunulmazlıkları, gelişimleri, katılımları, sağlık ve eğitim durumları, ekonomik ve sosyal statüleri üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Dolayısıyla bu uygulamalar gerek CEDAW gerekse ÇHS Komitesinin çalışmalarında ele alınmaktadır.

15. Bu GT/GY açısından, uygulamaların zararlı sayılabilmeleri için aşağıdaki ölçütlerin yerine gelmesi gerekir:

a. [Uygulamaların] kişinin saygınlığının ve/ya da dokunulmazlığının inkârı, iki Sözleşmede yer alan insan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlali niteliği taşıması;

b. [Uygulamaların] kadınlara ya da çocuklara yönelik ayrımcılık oluşturması, gerek kişiler gerekse grup olarak kendileri açısından olumsuz sonuçlar verdiği ölçüde zararlı olması. Bu söylenene, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal zarar ve/ya da şiddetle birlikte söz konusu kesimlerin topluma tam katılımlarının, gelişip tam potansiyellerine ulaşmalarının sınırlandırılması da girer;

c. [Uygulamaların], cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve birbirini kesen diğer etmenler temelinde erkek egemenliğini, kadınlarla çocukların eşitsiz konumlarını devam ettiren sosyal normlarca belirlenen ve/ya da sürdürülen geleneksel, yeniden ya da ilk kez ortaya çıkan uygulamalar olmaları;

d. [Uygulamaların] mağdurun tam, serbest ve aydınlatılmış onam verip vermeme durumuna bakılmaksızın, kadınlara ve çocuklara aile, topluluk üyeleri ya da geniş anlamda toplum tarafından dayatılıyor olması.

6. Zararlı uygulamaların nedenleri, biçimleri ve tezahürleri

16. Zararlı uygulamaların nedenleri çok yönlüdür. Bunların arasında cinsiyete ve toplumsal cinsiyete bağlı klişeleşmiş rol kalıpları, cinsiyetlerden birinin ya da öteklinin üstün ya da aşağı sayılması, kadınların ve kız çocukların bedenleri ve cinsellikleri üzerinde denetim kurma çabaları, toplumsal eşitsizlikler ve erkek egemen güç yapılarının yaygın olduğu yer almaktadır. Uygulamaları değiştirmeye yönelik çabaların, bu geleneksel, yeniden ya da yeni ortaya çıkan zararlı uygulamaların temelindeki sistemik ve yapısal nedenleri ele alması; kadınları ve kız çocukları, bu arada yetişkin ve küçük yaşlardaki erkekleri güçlendirerek zararlı uygulamalara göz yuman geleneksel kültürel tutumların değiştirilmesine katkıda bulunmalarının, böyle bir değişimin öznelere olarak hareket etmelerinin sağlanması ve toplulukların bu süreçleri destekleme kapasitelerinin artırılması gerekir.

17. Zararlı uygulamalara karşı mücadelede sergilenen çabalara karşın genel olarak bu uygulamalardan etkilenen kadınların ve kız çocukların sayısı son derece fazladır ve bu sayının giderek artıyor olma olasılığı da bulunmaktadır. Buna yol açan nedenler arasında çatışma durumları ve örneğin sosyal medyanın yaygın kullanımı gibi teknolojik gelişmeler sayılabilir. Komiteler, Taraf Devletlerin raporları üzerindeki incelemeleri sonucunda bir noktayı tespit etmiştir: Zararlı uygulamaların söz konusu olduğu toplulukların üyeleri göç ya da iltica yoluyla başka ülkelere gittiklerinde kendi geldikleri yerlerdeki zararlı uygulamaları buralarda da sürdürebilmektedir. Bu zararlı uygulamaları destekleyen toplumsal normlar ve kültürel inançlar varlığını korumakta, dahası insanlar yeni bir ortamda kendi kültürel kimliklerini öne çıkarmak için bu

uygulamalara özel bir vurgu yapmaktadır. Bu söylenen, kadınlara ve kızlara daha fazla kişisel özgürlük tanıyan toplumsal cinsiyet rollerinin söz konusu olduğu ülkelerde daha bir belirginlik kazanmaktadır.

6.1. Kadınlarda genital sakatlama

18. Kadınlarda genital sakatlama, kadın sünneti ya da kadınlarda genital kesme, kadınların cinsel organlarının dış kısımlarının tamamen ya da kısmen kesilip alınması ya da genital organların tıbbi ya da sağlıkla ilgili herhangi bir neden olmaksızın yaralanması anlamına gelir. Söz konusu uygulama bu GT/GY'un amaçları açısından kadınlarda genital sakatlama olarak anılacaktır (KGS). KGS dünyanın her bölgesinde ve belirli kültürlerde uygulanmaktadır. Evlilik için bir zorunluluk sayılan uygulamanın kadınların ve kızların cinselliklerini kontrol etmede etkili bir yöntem olduğuna inanılmaktadır. Uygulama, kısa ve uzun dönemde çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Şiddetli acı, şok, enfeksiyon, doğum sırasında ortaya çıkıp hem anneyi hem de çocuğu etkileyebilen komplikasyonlar, fistül gibi uzun dönemli jinekolojik sorunlar, psikolojik olumsuzluklar ve hatta ölüm bu sonuçlar arasındadır. WHO ve UNICEF tarafından yapılan tahminlere göre tüm dünyada 100-140 milyon kadar kız çocuk ve kadın KGS uygulamasının bir biçimine maruz kalmaktadır.

6.2. Çocuk yaşta ve/veya zorla evlendirme

19. Erken evlilik de denilen çocuk evliliği, evlenen kişilerden en az birinin 18 yaşından küçük olduğu durumdur. Evlendikleri kişilerin de 18 yaşından küçük olduğu durumlar görülmekle birlikte ister resmi ister gayri resmi, çocuk evliliklerinin ezici bir çoğunluğunda küçük olan taraf kızdır. Taraflardan biri ya da her ikisi birden tam, özgür ve bilgiye dayalı onay vermemiş olduğundan çocuk evliliği bir tür zorla evlendirme olarak görülür. Çocuğun gelişim halindeki yeteneklerine ve kendi yaşamıyla ilgili meselelerde karar verme özerkliğine saygı açısından, 18 yaşından küçük, ancak olgun ve kendine yeterli durumda olan bir çocuğun evlenmesine istisnai durumlarda izin verilebilir. Ancak gene de çocuk en az 16 yaşında olmalıdır ve bu yöndeki karar, kültüre ve geleneğe atıfta bulunmaksızın yasalarca tanımlanmış meşru ve istisnai zeminlerde bir yargıç tarafından verilmelidir.

20. Kimi durumlarda çocuklara çok küçük yaşlarda söz kesilmekte ya da evlendirilmekte, pek çok durumda da genç kızlar kendilerinden onlarca yaş büyük kişilerle evlenmeye mecbur edilmektedir. UNICEF 2012 yılında tüm dünyada 20-49 yaş aralığındaki yaklaşık 400 milyon kadının daha 18 yaşına gelmeden evlendirilmiş olduğunu ya da biriyle birlikte yaşamaya başladığını bildirmiştir.⁹ Ancak, CEDAW ve ÇHS Komiteleri kız çocukların kendi tam, özgür iradeleri dışında ve haberleri olmadan evlendirildikleri durumlara özellikle dikkat etmektedir. Kız çocukların, yetişkin yaşamı için fiziksel ve psikolojik olarak hazır olmadıkları, bilinçli ve bilgiye dayalı kararlar vermelerinin mümkün olmadığı, dolayısıyla evliliğe onay verme açısından hazır sayılmayacakları durumlar bu kapsamdadır. Diğer örnekler arasında, çocukların velilerinin kızların evlenmelerine yasalar ya da geleneksel hukuk gereği onay verme yetkilerinin bulunduğu, dolayısıyla kızların evliliğe kendi istekleriyle karar vermedikleri halde evlendirildikleri durumlar vardır.

21. Çocuk evlilikleri çoğu zaman erken ve sık aralıklı gebelikleri beraberinde getirmektedir. Bu da ortalamanın üzerinde görülen anne ölümleri ve sağlık vakalarıyla sonuçlanmaktadır. Gebelikle ilgili ölümler tüm dünyada 15-19 yaş grubundaki kızlar arasında görülen (evli olsunlar ya da olmasınlar) başlıca ölüm nedenleri arasındadır. Çok küçük yaşlardaki annelerin bebeklerinde görülen bebek ölüm oranları ise daha erişkin annelerin bebekleri arasındaki ölüm oranlarına göre daha yüksektir (bu sayı kimi zamanlarda diğer annelerin bebeklerine göre iki kat daha fazladır). Kocanın karısından yaşça hayli büyük olduğu durumlar başta olmak üzere, çocuk yaşta ve/ya da zorla evlendirmelerde, bir de kızların eğitim durumu çok sınırlı ise, bu kızların kendi yaşamlarına ilişkin karar hakları da sınırlı kalmaktadır. Çocuk evlilikleri ayrıca

⁹ UNICEF, Yenilenmiş bir söz, 2012 <http://www.apromiserenewed.org/>

en başta kızların okul terk oranlarını arttırmakta, çocuklar okul dışı kalmaya zorlanmakta, aile içi şiddet riski artmakta ve kızların hareket serbestlikleri kısıtlanmaktadır. Zorla evlendirmeler genellikle kızların kişisel ve ekonomik özerkliğinden yoksun kalmalarıyla sonuçlanmakta, bu nedenle kızlar evlilikten kurtulmak için evlerini terk etmeye mecbur kalmakta, aralarından kendilerine zarar vermeye hatta intihara teşebbüs edenler bile çıkmaktadır.

22. Zorla evlilikler, taraflardan birinin ya da her ikisinin birden böyle bir birliktelik için tam ve özgür isteklerini kişisel olarak ifade etmedikleri durumlarda gerçekleşen evliliklerdir. Yukarıda değinilen çocuk evliliklerine ek olarak zorla evlilikler de çeşitli biçimler alabilir. Örneğin karşılıklı anlaşma temelinde çifte evlilik (bedel ya da berdel), kadının kendi onayı olmadan başkasına evlilik için söz verilmesi ve dul bir kadının ölen kocasının bir yakınıyla evlenmeye zorlanması (levirat/kayınbirader evliliği) gibi. Kimi durumlarda ise zorla evlilik, bir tecavüzcünün cezai yaptırımlardan kurtulmak için genellikle diğer tarafın ailesinin de onayı ile mağduruyla evlenmesine izin verilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında zorla evlilik göç bağlamında da ortaya çıkabilmektedir. Böyle durumlarda bir kız geniş aile üyelerine ya da başkalarına göç ve/ya da başka bir ülkede ikamet izni alınabilmesi için menşe ülkesindeki biriyle evlendirilmektedir. Zorla evlilikler ayrıca çatışma durumlarında silahlı gruplar tarafından da giderek artan biçimde kullanılmaktadır; ayrıca bir kız çatışma sonrası yoksulluk koşullarından kurtulabilmek için evlenmeyi bir yol olarak görebilmektedir.¹⁰ Zorla evlilik, taraflardan birinin evliliği sona erdirmesine ya da ayrılmasına izin verilmeyen bir evlilik olarak da tanımlanabilir.

23. Bunu uygulayan ülkelerde farklı biçimler alabilen başlık, kadınların ve kızların şiddete ve diğer zararlı uygulamalara açık olma durumlarını arttırabilmektedir. Koca ya da onun aile üyeleri başlığın ödenip ödenmemesi ya da ödenmişse miktarı konusundaki anlaşmazlıklar üzerine cinayet, kundaklama ya da asit atma gibi fiziksel ya da psikolojik saldırılara başvurabilmektedir. Kimi durumlarda aileler, karşı taraftan maddi getiri sağlamak amacıyla kızlarının geçici "evliliklerine" razı olabilmektedir (anlaşmalı evlilik) ki bu da insan ticaretinin bir türünü oluşturmaktadır. ÇHS'nin çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolüne (OP-SC) Taraf Devletlerin bu alanda açık yükümlülükleri vardır. Buna göre, başlık-çeyiz gibi unsurları da içeren çocuk ve/ya da zorla evlilikler Protokolün 2 (a) maddesi kapsamında "çocuk satışı" fiilini oluşturabilmektedir.¹¹ CEDAW Komitesi evliliklerin bu tür çıkar sağlama biçimleri bazında düzenlenmesine izin vermenin özgürce eş seçme hakkının ihlali anlamına geldiğini defalarca vurgulamış, GT No. 29'da (2013) da bu tür koşulların bir evlilik için geçerlilik nedeni olamayacağını ve söz konusu düzenlemelerin Taraf Devletçe geçerli olarak tanınmaması gerektiğini belirtmiştir.

6.3. Poligami

24. Poligami kadınların ve kızların saygınlığına ters düşen, aile içi eşitsiz ve koruma dâhil insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden bir uygulamadır. Poligami farklı hukuksal ve toplumsal bağlamlara göre değişkenlik gösteren bir uygulamadır ve yarattığı etkiler arasında şunlar da yer almaktadır: fiziksel, zihinsel ve toplumsal açıdan iyi olma hali anlamına gelmek üzere kadınların sağlığı üzerindeki zararlar; kadınların maruz kalacakları maddi zararlar ve yoksunluklar ve çoğu durumda iyi olma hallerini olumsuz etkilemek üzere çocukların maruz kalacakları maddi zararlar.

25. Çok sayıda Taraf Devlet poligamiyi yasaklamış olmakla birlikte bu uygulama ister yasalar çerçevesinde olsun ister yasa dışı biçimde olsun bazı ülkelerde sürmektedir. Poligamik aile sistemleri tarih boyunca kimi tarım toplumlarında aileler için daha geniş bir işgücü sağlama yolu olarak işlevlilik taşımış olsa bile, yapılan araştırmalar, poligaminin çoğu kez ve özellikle kırsal alanlarda yoksulluğu arttırdığını göstermektedir.

¹⁰ CEDAW GT No. 30 (2013), parag. 62.

¹¹ OP-ÇHS-SC madde 2(a) ve madde 3 (1a(i)).

26. Hem kadınlar hem de kızlar poligamik evliliklerde eş olabilmektedir. Eldeki kanıtlar, kız çocukların kendilerinden yaşlı erkeklerle evlendirilmelerinin daha büyük bir olasılık olduğunu göstermektedir ki bu da şiddet ve hak ihlali riskini arttırmaktadır. Modern yasal düzenlemelerle dinsel, kişisel statü ve geleneksel adet hukukunun ve bunlara ilişkin uygulamaların bir arada varlığını sürdürmesi çoğu kez poligaminin sürüp gitmesine yol açan bir etmendir. Ancak, kimi Taraf Devletlerde poligami medeni kanunda da kabul edilmektedir. Kültür ve din hakkını koruma amaçlı anayasal ve diğer hükümler de poligamik birlikteliklere izin veren yasa ve uygulamaları gerekçelendirmekte kullanılabilirlerdir.

27. CEDAW Sözleşmesine Taraf Devletlerin, Sözleşmeye aykırı bir uygulama olarak poligamiyi önleme ve yasaklama gibi açık bir yükümlülükleri vardır¹². CEDAW Komitesi de poligaminin kadınlar ve çocuklarının ekonomik iyi olma halleri açısından dikkate alınması gereken olumsuz sonuçları olduğu görüşündedir¹³.

6.4. Sözde namus adına işlenen suçlar

28. Sözde namus adına işlenen suçlar, yalnızca onları hedef almasa bile ağırlıklı olarak kadınlara ve kızlara yönelik şiddet içeren fiillerdir. Nedeni, aile üyelerinin, yalnız algılamış oldukları ya da gerçekten vuku bulmuş olan bir davranışın ailenin ya da topluluğun onuruna leke süreceğini düşünmeleridir. Hedef seçilen davranışlar arasında evlilik öncesinde cinsel ilişkiye girme, ayarlanmış bir evliliği reddetme, ana baba onayı olmadan evlenme, zina yapma, boşanmaya teşebbüs etme, topluluk tarafından hoş karşılanmayacak tarzda giyinme, ev dışında çalışma ya da daha genel olarak cinsiyet rolleriyle ilgili yerleşik kalıpların dışına çıkma yer alır. Sözde namus adına işlenen suçlar, cinsel şiddet mağduru kızları ve kadınları da hedef alabilmektedir.

29. Bu suçlar arasında cinayet de yer almaktadır ve failer de çoğu kez koca, kadın ya da erkek bir akraba ya da mağdurun yaşadığı topluluğun bir üyesidir. Sözde namus adına gerçekleştirilen fiiller kadınlara karşı suç teşkil eden fiiller olarak görülme yerine çoğu kez içinde bulunduğu topluluk tarafından, işlenmiş olduğu düşünülen “günahın” ardından kendi kültürel, geleneksel, adetlere dayanan ya da dinsel normlarını korumanın ve/ya da yeniden tesis etmenin bir yolu sayılmaktadır. Kimi durumlarda, iç hukuk ya da bunun pratik uygulaması, “namusun korunmasının” failer için suçtan arındırıcı ya da hafifletici bir neden sayılmasına olanak tanımakta, böylece sonuçta cezaların hafif tutulması ya da cezasızlık gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, gerçekleşen fiil hakkında bilgisi olanların kanıt sunmadaki isteksizlikleri de kovuşturmayı engelleyebilmektedir.

7. Zararlı uygulamaların ele alınmasında bütünlüklü bir çerçeve

30. Gerek CEDAW gerekse ÇHS Sözleşmeleri zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına özel atıfta bulunmaktadır. CEDAW’a Taraf Devletlerin, uygun yasal düzenlemeleri, politikaları ve önlemleri planlayıp benimseme; ayrıca bunların yaşama geçirilmesinde, zararlı uygulamalara ve kadınlara yönelik şiddete yol açan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının önündeki özel engellere ve dirence meydan verilmemesini sağlama gibi yükümlülükleri de vardır (maddeler 2 ve 3). Bununla birlikte Taraf Devletler, alınan önlemlerin konuyla doğrudan ilgisini ve uygunluğunu, en başta ve en önemlisi kadınların insan haklarının ihlal edilmediğini, alınan önlemlerin istenilen etkiyi ve sonucu sağlayacağını gösterebilecek durumda olmalıdırlar. Dahası, Taraf Devletlerin bu tür özel hedefli politikaları izleme yükümlülükleri ivedilik taşıyor ve bu alandaki herhangi bir gecikme, kültürel ve dinsel gerekçeler dâhil herhangi bir gerekçeyle mazur gösterilemez. CEDAW’a Taraf Devletlerin ayrıca geçici özel önlemler (Madde 4(1))¹⁴dâhil olmak üzere gerekli önlemleri alma yükümlülükleri vardır. Bu önlemler, “her iki cinsten birinin aşağılığı

¹² CEDAW GT No. 21 (1994), GT No. 28 (2010) ve GT No. 29 (2013).

¹³ CEDAW GT No. 29. (2013), parag. 27.

¹⁴ CEDAW GT No. 25 (2004), parag. 38.

veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmeye” (Madde 5 (a)) ve “bir çocuğun nişanının ve evliliğinin yasal sayılmamasını” sağlamaya (Madde 16(2)) yönelik olmalıdır.

31. Buna karşılık ÇHS Taraf Devletlere “çocukların sağlığı açısından zararlı geleneksel uygulamalara son verme amacıyla etkili ve uygun tüm önlemleri alma” yükümlülüğü getirmektedir (Madde 24(3)). ÇHS ayrıca fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddet dâhil olmak üzere çocuğun şiddetin her biçiminden korunma hakkını öngörmekte (Madde 19) ve Taraf Devletlerden hiçbir çocuğun işkenceye ya da diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye tabi tutulmamasını sağlamalarını talep etmektedir (Madde 37 (a)). ÇHS, Sözleşmenin dört genel ilkesini zararlı uygulamalara da yansıtmaktadır: Ayrımcılığa karşı korunma (Madde 2), çocuğun yüksek yararını gözetme (Madde 3(1)),¹⁵ yaşam, yaşama ve gelişme hakkının kollanması (Madde 6) ve çocuğun görüşünün dikkate alınması hakkı (Madde 12).

32. Her iki durumda da, zararlı uygulamaların etkili biçimde önlenmesi ve ortadan kaldırılması, her düzeyde gerekli siyasal kararlılık ve hesap verebilirlikle eşleşmiş sosyal önlemler, destekleyici hukuksal ve politika önlemleri dâhil olmak üzere iyi tanımlanmış, hakları temel alan ve yerel koşullara uygun bütüncül bir stratejinin oluşturulmasını gerektirir. CEDAW ve ÇHS’de özetlenen yükümlülükler, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlayacak bütüncül bir stratejinin geliştirilmesi açısından zemin sunmaktadır ve bunun öğeleri de bu GT/GY’da belirtilmektedir.

33. Bu bütüncül strateji hem dikey hem de yatay olarak ana akımlaştırılmalı ve eşgüdümlemeli, her tür zararlı uygulamayı ele almaya ve önlemeye yönelik ulusal çabalarla bütünleştirilmelidir. Yatay eşgüdüm, eğitim, sağlık, yargı, sosyal refah, yasa uygulama, göç ve iltica işleri, iletişim ve medya dâhil olmak üzere sektörleri kapsayan bir düzenlemeyi gerektirir. Benzer biçimde, dikey eşgüdüm de yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki aktörlerle birlikte geleneksel ve dinsel merciler arasındaki düzenlemelerle sağlanır. Bu süreci kolaylaştırma açısından, söz konusu işlerin sorumluluğunun, ilgili paydaşlarla işbirliği halinde çalışacak halen mevcut ya da özel olarak kurulmuş üst düzey bir organa aktarılması konusu üzerinde düşünülmelidir.

34. Bütüncül herhangi bir stratejinin uygulanması, yeterli örgütsel, beşeri, teknik ve finansal kaynakların sağlanmasını, ayrıca bu kaynakların yönetmelik, politika, plan ve bütçe gibi uygun önlem ve araçlarla desteklenmesini gerektirir. Ayrıca Taraf Devletler, kadınların ve çocukların zararlı uygulamalardan korunmalarında ve haklarının yaşama geçirilmesinde sağlanan ilerlemeleri izlemek üzere bağımsız bir izleme mekanizması oluşturulmasını sağlama yükümlülüğü altındadırlar.

35. Zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilere geniş bir paydaş kesimin katılımı da gereklidir. Bu paydaşlar arasında ülkelerdeki bağımsız insan hakları kuruluşları; sağlık, eğitim ve yasa uygulama alanlarında uzman kişi ve kurumlar, sivil toplum ve söz konusu uygulamalara karışan kesimler de bulunmaktadır.

7.1 Veri toplama ve izleme

36. Nicel ve nitel verilerin düzenli ve kapsamlı biçimde toplanması, analizi, yaygınlaştırılması ve kullanılması, etkili politikalar, uygun stratejiler ve eylemler geliştirilmesi açısından büyük önem taşır. Bunlar ayrıca sağlanan etkinin değerlendirilmesi, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasında sağlanan ilerlemenin izlenmesi ve ilk kez ve yeniden ortaya çıkan zararlı uygulamaların belirlenmesi açısından da gereklidir. Elde veri bulunması, eğilimlerin izlenmesini mümkün kılar; Devlet ve Devlet dışı aktörler tarafından izlenen politikalar ve uygulanan programlarla tutumlar, davranışlar, uygulamalar ve yaygınlık oranları arasında ilişki

¹⁵ ÇHS GY No. 14 (2013); çocuğun yüksek yararının birinci derecede dikkate alınması hakkı üzerine.

kurulmasını sağlar. Cinsiyete, yaşa, coğrafi mekâna, sosyoekonomik duruma, eğitim düzeyine ve diğer temel etmenlere göre ayrıştırılmış veriler, yüksek riskli ve dezavantajlı kadın ve çocuk gruplarının belirlenmesi açısından merkezi öneme sahiptir; zararlı uygulamalar sorununu ele alacak politika ve girişimlere bu bilgiler yol gösterecektir.

37. Bu kabule karşın zararlı uygulamalarla ilgili ayrıştırılmış veriler sınırlıdır ve bunların zaman boyutunda ülkeler itibarıyla karşılaştırılabileceği örnekler de nadirdir. Bu nedenle sorunun yaygınlığı ve gelişimi ile ilgili bilgiler de sınırlı kalmakta, koşullara göre yeterince uyarlanmış ve somut hedef gözetilen çalışmalar yapılması güçleşmektedir.

38. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Cinsiyet, yaş, coğrafi mekân, sosyoekonomik durum, eğitim düzeyi ve diğer temel etmenler bazında ayrıştırılmış nicel ve nitel verilerin düzenli biçimde toplanmasına, analizine, yaygınlaştırılmasına ve kullanılmasına öncelik tanınması ve bu yöndeki çalışmalara yeterli kaynak ayrılması. Korumayla ilgili konularda, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler, eğitim, yargı ve yasa uygulama sektörlerinde düzenli veri toplama sistemleri oluşturulması ve/ya da mevcut sistemlerin sürekliliğinin sağlanması.

(b) Verilerin ulusal demografik ve gösterge araştırmaları ve nüfus sayımları aracılığıyla toplanması ve bu verilerin gerektiğinde ülkeyi temsil kabiliyeti olan hanehalkı araştırmalarından elde edilen verilerle takviyesi. Nitel veriler, çeşitli paydaşlarla gerçekleştirilecek odak grup tartışmaları ve derinlikli görüşmelerden, yapılandırılmış gözlemlerden, sosyal haritalama çalışmalarından ve uygun diğer yollardan elde edilebilir.

7.2. Yasal Mevzuat ve uygulanması

39. Bütüncül bir stratejide ana öge, ilgili yasal düzenlemelerin hazırlanması, kabul edilmesi, uygulanması ve izlenmesidir. Zararlı uygulamaların kınandığına ilişkin net bir mesaj verilmesi, mağdurlara hukuksal koruma sağlanması, Devlet ve Devlet dışı aktörlerin risk altındaki kadınları ve çocukları koruyabilmelerinin sağlanması, uygun tepkiler verilmesi, tazminat yollarının açık tutulması ve cezasızlık durumlarına son verilmesi, Taraf Devletlerden her birinin yükümlülüğüdür¹⁶.

40. Ne var ki, yasa çıkartılması zararlı uygulamalara karşı etkili mücadelede kendi başına yeterli değildir. Dolayısıyla, gerekli titizliğin gösterilmesi bağlamında yasal düzenlemeler, uygulamalarını, takiplerini, izlenmelerini ve alınan sonuçların değerlendirilmesini kolaylaştıracak kapsamlı bir önlemler bütünüyle takviye edilmelidir.

41. Taraf Devletlerin çoğu, her iki sözleşme altındaki yükümlülüklerine aykırı olarak, zararlı uygulamaları haklı gösteren, bu uygulamalara izin veren ya da yol açan yasa hükümlerini halen korumaktadır. Örneğin, çocuk evliliklerine izin veren, kadınlara ve kız çocuklara karşı işlenen suçlarda sözde “namusun korunmasını” aklamaya ya da hafifletici neden sayan ya da tecavüz ve/ya da başka bir cinsel suç işleyen kişilere mağdurla evlenerek cezadan kurtulma yolunu açık tutan yasal düzenlemeler henüz yürürlüktedir.

42. Birden çok hukuk sistemine sahip Taraf Devletlerde yasal düzenlemeler zararlı uygulamaları açıkça yasaklasa bile bu yasak, zararlı uygulamaları fiilen destekleyen adetsel, geleneksel ya da dinsel yasaların varlığı nedeniyle etkili biçimde yaşama geçirilememektedir.

43. Adet hukuku ve dinsel mahkemelerde ya da geleneksel yargı mekanizmalarında görev yapanların kadınların ve çocukların haklarını ele almadaki önyargıları ve kapasite yetersizlikleri, ayrıca bu tür adetsel sistemlerin kapsamında olması gereken

¹⁶ Bakınız, CEDAW, maddeler 2(a), 2(b), 2(c), 2(f) ve 5 ve ÇHS Genel Yorum No. 13 (2011).

meselelerin Devlet ya da başka yargı organları tarafından ele alınmasının gerekmediği inancı, zararlı uygulama mağdurlarının adalete erişimlerini engellemekte ya da sınırlandırmaktadır.

44. Zararlı uygulamalarla ilgili yasaların hazırlanmasına ilgili paydaşların tam ve gerçek anlamda katılımı, uygulamalara ilişkin başlıca kaygıların doğru olarak belirlenmesini ve ele alınmasını sağlayabilir. Zararlı uygulamaların bulunduğu topluluklarla, ilgili diğer paydaşlarla ve sivil toplum üeleriyle ilişki kurulup bu kesimlerden girdi alınması bu süreçte merkezi yere ve öneme sahiptir. Bununla birlikte, halen geçerli olup zararlı uygulamaları destekleyen tutumların ve sosyal normların yasal düzenlemelerin hazırlanmasına ve uygulanmasına yönelik çabaları zayıflatmamasını sağlamak için gerekli titizliğin gösterilmesi gerekir.

45. Pek çok Taraf Devlet, hükümet yetkisini ademi merkezileştirme ve başka düzeylere aktarma yönünde adımlar atmıştır. Ancak bu yönelim, zararlı uygulamaları yasaklayan ve yargı yetki alanı kapsamında geçerlilik taşıyan yasal düzenlemeler getirme yükümlülüğünü hafifletmemeli ya da geçersiz kılmamalıdır. Ademi merkezileşmenin ya da yetki devrinin, kadınların ve çocukların zararlı uygulamalara karşı korunması açısından farklı bölgelerde ve kültürlerde ayrımcılık yapılmasına izin vermemesini sağlayacak güvenceler oluşturulmalıdır. Devredilen yetkiler, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması amacıyla yönelik olmak üzere, yasaların etkili biçimde uygulanmasını sağlayacak yeterli beşeri, finansal, teknik ve diğer kaynaklarla donatılmalıdır.

46. Zararlı uygulamalar içindeki kültürel gruplar, söz konusu uygulamaların sınır ötesinde yaygınlaştırılmasına katkıda bulunabilirler. Bunun gerçekleştiği durumlarda uygulamaların yaygınlaşmasına karşı gerekli önlemler alınmalıdır.

47. Ulusal insan hakları kuruluşlarının, insan haklarının geliştirilmesinde ve korunmasında temel rolleri vardır; kişilerin zararlı uygulamalara maruz kalmama hakkı ve bu haklara ilişkin kamuoyu duyarlılığının geliştirilmesi de bu kapsamda düşünülmelidir.

48. Başta tıp personeli ve öğretmenler olmak üzere kadınlara ve çocuklara yönelik hizmetler veren kişilerin, zararlı uygulamaların fiili ya da potansiyel mağdurlarının belirlenmesi açısından kendine özgü bir yeri vardır. Gelgelelim bu kesimler çoğu durumda mahremiyet kurallarına bağlıdırlar ve bu da fiilen gerçekleşen ya da gerçekleşme riski olan zararlı uygulamaların bildirilmesi yükümlülüğü ile çelişebilmektedir. Bu çelişki, bu tür olay ve durumların bildirilmesini söz konusu kesimler için zorunlu kılan özel yönetmeliklerle giderilmelidir.

49. Tıp alanındaki profesyonellerin ya da kamu görevlilerinin zararlı uygulamalarda yer almaları ya da bu uygulamalara ortaklık etmeleri gibi durumlar söz konusu olduğunda, bildirimde bulunma dahil olmak üzere bu kişilerin statüsü ve taşıdıkları sorumluluk, cezai ya da idari yaptırımlarda ağırlaştırıcı neden olarak kabul edilmelidir. Çalışma izninin iptali ya da sözleşmenin sona erdirilmesi gibi yaptırımlar, gerekli uyarıların ardından uygulanmalıdır. İlgili profesyonellerin sistematik biçimde eğitilmesi, bu açıdan etkili bir önleyici tedbir sayılmaktadır.

50. Ceza hukuku yaptırımlarının zararlı uygulamaların önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacak şekilde etkili biçimde uygulanması gerekliliğinin yanı sıra Taraf Devletler ayrıca, cezalandırma dâhil olmak üzere mağdurlara yönelik potansiyel tehditleri ve mağdurlar üzerindeki olumsuz etkileri de dikkate almalıdırlar.

51. Parasal tazminat, uygulamaların çok yaygın olduğu yerlerde gerçekçi bir yol olmayabilir. Bununla birlikte zararlı uygulamalardan etkilenen kadınlar ve çocuklar her durumda hukuk yollarına başvurabilmeli, sosyal ve ekonomik fırsatların yanı sıra mağdura destek ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilmelidir.

52. Kendi görüşlerini dile getirebilmeleri ve bu görüşlere gerekli ağırlığın tanınabilmesi için, çocuğun yüksek yararı, kadınların ve kız çocukların haklarının korunması konuları her durumda dikkate alınmalı ve bunların sağlanması için gerekli

koşullar oluşturulmalıdır. Çocuk yaşta ve/ya da zorla evlendirmelere son verilmesinin, çeyiz ve başlık paralarının iadesinin çocuklar ya da kadınlar üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkileri titizlikle ele alınmalıdır.

53. Taraf Devletler, özellikle göç ve iltica işleriyle ilgili görevliler, kadınların ve kız çocukların kendi ülkelerinden zararlı uygulamalar nedeniyle ayrılacaklarını de hesaba katmalıdır. Bu görevliler, söz konusu kesimlerin korunması için hangi adımların atılması gerektiğine ilişkin uygun kültürel, hukuksal ve toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimi almalıdır.

54. Komiteler, Sözleşmeye Taraf Devletlere zararlı uygulamalar sorununu etkili biçimde ele alabilecek ve bunları ortadan kaldıracak yasal düzenlemeler yapmalarını ya da mevcut yasaları bu doğrultuda değiştirmelerini tavsiye etmektedir. Taraf Devlet bunu yaparken aşağıdakileri sağlamalıdır:

(a) Yasal düzenlemelerin hazırlandığı sürecin tam anlamda kapsayıcı ve katılımcı olması. Bu amaca yönelik olarak, yasal düzenlemelerin hazırlanmasına, benimsenmesine, yaygınlaştırılmasına ve uygulanmasına ilişkin geniş bir bilgilendirme ve destek sağlanması için özel hedefli tanıtım-savunu ve farkındalık yaratma çalışmaları gerçekleştirilmeli, toplum seferberliği gibi yollara başvurulmalıdır;

(b) Yasal düzenlemelerin, zararlı uygulamaları yasaklayan CEDAW'da, ÇHS'de ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında yer alan ilgili yükümlülüklerle tam uyum içinde olması ve bu düzenlemelerin, özellikle çoklu hukuk sistemlerine sahip ülkelerde herhangi bir zararlı uygulamaya izin veren, göz yuman ya da öngören adetsel, geleneksel ya da dinsel yasalara öncelik taşıması;

(c) Sözde namus adına işlenen suçların kovuşturulmasında "namusun korunmasını" bir savunma ögesi ya da hafifletici neden sayan geleneksel, adetsel ya da dinsel yasalar dahil, zararlı uygulamalara göz yuman, bunlara izin veren ya da yol açan tüm yasal düzenlemelerin ivedilikle kaldırılması;

(d) Yasal düzenlemelerin tutarlı ve kapsayıcı olması; fiziksel ve psikolojik anlamda iyileşme ve toplumla yeniden bütünleşme öğeleri dahil önleme, koruma, destek ve takip hizmetleri ve yardımları hakkında ayrıntılara inen bir yol göstericilik sağlaması, ayrıca yeterli sivil ve/ya da idari yasal hükümlerle takviyesi;

(e) Yasal düzenlemelerin, geçici özel önlemler alınması için gerekli zeminin oluşturulması dâhil olmak üzere zararlı uygulamaların temeldeki nedenlerini yeterince ele alması; bu arada cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve diğer çapraz kesen etmenler temelindeki ayrımcılığa eğilimi, mağdurların insan haklarına ve ihtiyaçlarına odaklanması, çocuklarla kadınların yüksek yararını tam olarak gözetmesi;

(f) Kızlar ve erkekler için, ebeveyn rızası olsun olmasın, evlenme yaşının asgari 18 olarak belirlenmesi. İstisnai durumlarda daha erken bir yaşta evlilik için istisna tanınsa bile asgari yaş 16'nın altında olmamalı, izin alınmasını sağlayacak gerekçelerin meşru olup yasalarda kesin biçimde belirlenmesi ve bu tür evliliklere orada hazır bulunan çocuğun ya da çocukların tam, özgür ve bilgiye dayalı onayı üzerine yalnızca mahkeme tarafından izin verilmesi;

(g) Evliliklerin kayıt altına alınmasını yasal olarak zorunlu tutan bir düzenlemenin getirilmesi ve bunun etkili biçimde uygulanmasının farkındalık yaratma, eğitim ve kayıt işlemlerini herkes için erişilebilir kılan altyapının oluşturulması yoluyla sağlanması;

(h) Çocuk yaştaki evlilikler dahil zararlı uygulamaların etkili biçimde önlenmesi için ulusal ölçekte, tüm çocukları kapsayan, zorunlu, erişilebilir ve ücretsiz bir doğum kayıt sisteminin oluşturulması;

(i) Ulusal insan hakları kuruluşlarının, kadınlar ve çocuklar adına ya da doğrudan onlar tarafından yapılanlar dahil kişisel şikâyet ve dilekçeleri ele

almalarının, bunları gizlilik içinde, toplumsal cinsiyete duyarlı ve çocuk dostu yollardan araştırmalarının bu kuruluşların görevi sayılması;

(j) Çocuklar ve kadınlar için ve onlarla birlikte çalışan profesyoneller söz konusu olduğunda, zararlı bir uygulamanın fiilen gerçekleştiğini ya da makul gerekçelerden hareketle gerçekleşme riski bulunduğunu ilgili yerlere bildirmenin yasalarca zorunlu tutulması. Zorunlu bildirim sorumlulukları, bildirimde bulunanların özel yaşamlarını ve mahremiyetlerini korumalıdır;

(k) Ceza yasası hazırlama ve bu yasalar üzerinde değişiklik yapılması yönündeki tüm girişimlerin mağdurlara ve zararlı uygulamalara maruz kalma riski olanlara yönelik koruma önlemleri ve hizmetleriyle birlikte ele alınması;

(l) Yasal düzenlemelerin, bu fiiller suç sayılmadıkları başka ülkelerde gerçekleşmiş olsa bile, zararlı uygulamalara karışan yurttaşlar ve o ülkelere ikamet edenler üzerinde yargı yetkisi oluşturması;

(m) Göç ve iltica işlemleriyle ilgili yasal düzenlemelerin ve politikaların, zararlı uygulamalara maruz kalma ya da zararlı uygulamalar sonucunda kovuşturmaya maruz kalma riskini iltica hakkı tanınması için gerekçe olarak kabul etmesi. Ayrıca, tek tek özel durumlar bazında, kıza ya da kadına refakat eden yakınına koruma sağlanması konusu da dūřünülmelidir;

(n) Yasal düzenlemelerde, uygulama, yürürlük ve takip öğeleri dahil olmak üzere yasaların düzenli biçimde değerlendirilmesine ve izlenmesine olanak sağlayacak hükümlerin yer alması;

(o) Zararlı uygulamalara maruz kalan kadınların ve çocukların, örneğin hukuk süreçlerinin başlatılması için gerekli sürenin kısa tutulması gibi hukuksal ve pratik engellerin kaldırılması dâhil olmak üzere, yargı yoluna eşit erişime sahip olmaları; bu tür uygulamaların faillerinin ve bu uygulamalara yardım eden ya da göz yuman kişilerin bu fiillerinden sorumlu tutulmaları;

(p) Yasal düzenlemelerin, zararlı uygulamalara maruz kalma riski altında olanları güvenceye alma ve mağdurları misilleme gibi fiillerden koruma amacıyla zorunlu kısıtlama ya da koruma önlemleri öngörmesi;

(q) Sözleşmelerden birinin ya da ikisinin birden ihlali nedeniyle mağdur olanların hukuk yollarına ve pratikte uygun tazminata eşit erişim sahibi olmaları;

7.3. Zararlı uygulamaların önlenmesi

55. Zararlı uygulamalara karşı mücadelede atılacak ilk adımlardan biri, bu uygulamaların peşinen önlenmesidir. Her iki komite de önleme işinin en iyi hakları temel alan bir yaklaşımla sosyal ve kültürel normları değerştirerek, kadınları ve kız çocukları güçlendirerek, zararlı uygulamaların fiili ve potansiyel mağdurlarıyla düzenli temas içinde olan her kademedeki profesyonellerde kapasite geliştirerek ve ilgili paydaşlarla diyalog yolu dahil olmak üzere zararlı uygulamaların nedenleri ve sonuçları konusunda farkındalık yaratarak gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır.

7.3.1 Haklar temelinde sosyal ve kültürel normlar konulması

56. Sosyal norm, belirli bir topluluktaki belirli uygulamaların toplumsal belirleyicisi ve bu uygulamalara katkıda bulunan bir etmendir. Bu anlamda sosyal norm pozitif içeriğiyle topluluğun kimliğini ve bütünlüğünü güçlendirebileceği gibi negatif bir içerik taşıyıp potansiyel zararlara yol açabilir. Sosyal norm aynı zamanda bir topluluğun üyelerinin uymaları beklenen toplumsal bir davranış kuralıdır. Böylelikle kolektif bir toplumsal yükümlülük anlayışı ve beklentisi oluşup sürdürülür ve bu durum kendileri belirli bir uygulamayı onaylamıyor olsalar bile topluluk üyelerinin davranışlarını koşullandırır (Örneğin, kadın genital sakatlamanın, KGS'nin sosyal bir norm olduğu yerlerde ana babalar kız çocuklarına KGS uygulanmasına razı olma yönelimi içine girerler; çünkü başkaları böyle yapmaktadır ve kendilerinden de böyle yapmalarının beklendiğini düşünürler. Norm ya da uygulama çoğu kez topluluk ilişkileri içinde yer alıp zamanında kendileri de aynı uygulamadan geçmiş diğer

kadınlar tarafından sürdürülür. Böylece daha genç kadınlar üzerinde fazladan bir baskı oluşur: Ya uygulamayı kabul edecekler ya da toplum dışına itilme, sakınılma ve damgalanma gibi risklerle karşılaşacaklardır. Bu tür bir marjinalleşme, ekonomik ve sosyal destekten ve hareketlilik imkânlarından önemli ölçüde yoksun kalma anlamına gelebilir. Tersine, sosyal norma uyulduğunda ödüllendirilmenin, kabul edilmenin ve değerli bulunmanın bunu izleyeceği düşünülür. Zararlı uygulamaların temelinde yatan ve bu uygulamaları haklı gösteren sosyal normların değiştirilmesi, az önce sözü edilen beklentilerin sorgulanmasını ve değiştirilmesini gerektirir.

57. Toplumsal normlar birbirleriyle bağlantılıdır; dolayısıyla, zararlı uygulamalar tek başlarına yalıtık olarak ele alınamaz. Yapılması gereken, bu uygulamaların diğer kültürel ve toplumsal normlarla ve ayrıca diğer uygulamalarla nasıl ilişkilendiğini ortaya koyan daha geniş bir çerçevede ele alınmasıdır. Bu da, hakların ihlal edilemezliğini ve karşılıklı bağımlılığını kabul temelinde haklara dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekliliğine işaret eder.

58. Aşılması gereken temel güçlüklerden biri de zararlı uygulamaların mağdur kişi ile ailesi ve topluluğu açısından yararlı sonuçları olabileceği algısıdır. Bu nedenle, yalnızca kişilerde davranış değişimini hedef alan yaklaşımlar önemli bir sınırlılıkla karşılaşmaktadır. Bunun yerine, geniş tabanlı ve bütüncül bir kolektif ya da topluluk temelli yaklaşım gerekmektedir. İnsan haklarını pekiştiren, ilgili toplulukların herhangi bir zarara yol açmadan, kadınların ve çocukların insan haklarını ihlal etmeden kendi değerlerini ve geleneklerini sürdürmelerinin alternatif yollarını hep birlikte arayıp bulmalarını sağlayan kültürel açıdan duyarlı girişimler, zararlı uygulamaların sürdürülebilir biçimde ve geniş ölçekte ortadan kaldırılmasını ve yeni sosyal normların hep birlikte kabul edilmesini sağlayabilir. Bu alternatif uygulamalara hep birlikte sahip çıkılacağına ilişkin kamuya dönük açıklamalar, bunların uzun dönemdeki sürdürülebilirliğini sağlayabilir. Topluluk önderlerinin sürece aktif katılımı bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

59. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

Zararlı uygulamalar konusunu ele almaya ve temeldeki toplumsal normlara karşı çıkıp bunları değiştirmeye yönelik çabaların bütünlüklü ve topluluk temelli olması; söz konusu çabaların, başta kadınlar ve kızlar olmak üzere ilgili tüm paydaşların aktif katılımını öngören insan hakları temelli bir yaklaşımı esas alması.

7.3.2 Kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi

60. Taraf Devletlerin, kadınları ve kızları insan haklarını ve özgürlüklerini tam olarak kullanmaktan alıkoyan ataerkil ideolojileri ve yapıları sorgulayıp değiştirme yükümlülükleri vardır. Çok sayıda kadının ve kızın yaşadığı, kendilerini sömürüye, zararlı uygulamalara ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin diğer biçimlerine daha açık hale getiren toplumsal dışlanmanın ve yoksulluğun aşılabilmesi için kadınların ve kızların haklarını savunup talep etme açısından gerekli yeterlilik ve becerilere sahip kılınmaları gerekir. Buna, kendi yaşamları konusunda bilgi temelinde özerk kararlar alabilme ve tercihler yapabilme de dahildir. Bu bağlamda eğitim, kadınların ve kızların haklarını talep edecek şekilde güçlendirilmeleri açısından önemli bir araçtır.

61. Kız çocukların ve kadınların eğitim açısından geri durumda olmalarıyla zararlı uygulamaların yaygınlığı arasında açık bir ilişki vardır. İki Sözleşmeye Taraf Devletlerin, kaliteli eğitim hakkını herkes için gerçekleştirme, kadınların ve kızların değişimin öznelere olabilmelerine olanak tanıyacak elverişli ortamlar yaratma yükümlülükleri vardır (ÇHS, maddeler 28-29; CEDAW, madde 10). Bu da herkesi kapsayan, ücretsiz ve zorunlu ilkökul eğitimi ve eğitime devamlılığın sağlanmasını, okul terklerinin önlenmesini, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasını ve ücra kırsal yörelerde yaşayanlar dahil olmak üzere en marjinal konumdaki kız çocukların eğitime erişimlerinin desteklenmesini gerektirir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde, okulların ve çevrelerinin güvenli, kız çocuk dostu ve okul performansını geliştirici mekânlar olması konusuna önem verilmelidir.

62. İlk ve ortaöğretimin tamamlanması, kız çocuklara kısa ve uzun dönemde aşağıda belirtilen çeşitli yararları sağlar: çocuk yaşta evliliklerin ve genç yaşta gebeliklerin önlenmesi, bebek ve anne ölüm ve hastalıklarının azalması, kadınların ve kızların şiddete maruz kalmama haklarını daha iyi savunabilecek konuma gelmeleri ve yaşamın her alanına etkili biçimde katılma fırsatlarının artması. Komiteler, Taraf Devletlere sürekli olarak ortaöğretime katılımı ve devamlılığı artırıcı önlemler almaları tavsiyesinde bulunmuştur. Bu doğrultuda yapılabilecekler arasında çocukların ilköğretimi tamamlamalarının sağlanması, gerek ilk, gerekse ortaöğretimin ücretsiz yapılması, mesleki ve teknik eğitim fırsatları dahil olmak üzere ortaöğretime eşitlikçi erişimin yaygınlaştırılması ve ortaöğretimin de zorunlu yapılması konusu üzerinde durulması yer almaktadır. Ergen yaşlardaki kızların, gebelikleri sırasında ve sonrasında eğitimlerini sürdürme hakları vardır ve bu da ayrımcılık gözetmeyen okula dönüş politikalarıyla güvence altına alınabilir.

63. Okul dışındaki kız çocuklar söz konusu olduğunda yaygın eğitim çoğu durumda öğrenmeye giden tek yoldur ve bu eğitimin katılanlara temel yaşam becerilerini öğretmesi gerekir. Yaygın eğitim, ilk ya da ortaokulu bitirmeyenler için örgün eğitime bir alternatiftir; bu eğitim, radyo programları ve dijital medya dahil olmak üzere diğer medya kanallarından verilebilir.

64. Kadınlar ve kızlar, geçim ve girişimcilik becerileri alanındaki eğitimle ekonomik anlamda varlıklarını güçlendirebilirler ve burslar, mikro kredi ya da tasarruf programları gibi özendiriciler aracılığıyla evliliklerini 18 yaşına kadar erteleyebilirler. (CEDAW, Maddeler 11 ve 13; ÇHS, Madde 28). Tamamlayıcı nitelikteki farkındalık yaratma programları, kadınların ev dışında çalışma haklarının geniş kesimler tarafından bilinmesini, kadın ve onun çalışmasına ilişkin tabuların sorgulanmasını sağlama açısından temel önemdedir.

65. Kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi açısından bir başka yol da sosyal varlıklarını güçlendirmeleridir. Kızların ve kadınların akranlarıyla, yol gösterici kişilerle, öğretmenlerle ve topluluk önderleriyle ilişki kurup kendilerini anlatabilecekleri, özelemlerini ve kaygılarını dile getirebilecekleri ve kendi yaşamlarını etkileyecek kararlara katılabilecekleri güvenli mekânlar yaratılması bunun araçlarından biridir. Böyle imkânlar kadınlara ve kızlara özgüven ve öz saygı geliştirmelerinde; iletişim, pazarlık ve sorun çözme becerileri edinmelerinde, haklarının bilincine varmalarında yardımcı olabileceği gibi özellikle göçmen kızlar açısından önemlidir. Erkekler geleneksel olarak her kademedede güçlü ve nüfuzlu konumda olduklarından, bu süreçlere erkeklerin de katılımı, çocukların ve kadınların ailelerinin, topluluklarının, sivil toplumun ve politikaları belirleyenlerin desteği ve sahiplenmesinden yararlanabilmeleri açısından büyük önem taşır.

66. Çocukluk ve en geç erken dönem ergenlik, hem kızlara hem erkeklere yardımcı olmadıkça, toplumsal cinsiyet temelli tutumlarını değiştirip evde, okulda ve daha geniş anlamda toplumda daha olumlu roller ve davranışlar benimsemelerine destek vermede giriş noktalarıdır. Başka bir deyişle bu dönemlerde çocuklar ve ergenlerle geleneksel erillik(masculinity) ve dişilik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bağlantılı kalıpları, sosyal normları, tutumları ve beklentileri tartışmada kolaylaştırıcılık yapmak; özellikle ergenlik öncesindeki ve ergenlik dönemindeki kız çocukları etkileyen zararlı uygulamalara son verme çabasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açacak ve eğitimin önemini vurgulayacak kişisel ve toplumsal değişimlerde destek için onlarla birlikte çalışmak gerekir.

67. Zararlı uygulamalara maruz kalan ya da maruz kalma riski bulunan kadınlar ve ergenlik çağındaki kızlar cinsel ve üreme sağlıkları açısından önemli risklerle karşı karşıyadır. Bu riskler, karar vermede, ergen dostu hizmetler dahil olmak üzere yeterli bilgilendirmenin ve hizmetlerin olmayışından kaynaklanan engellerle karşılaşıldığı durumlarda özellikle belirgindir. Dolayısıyla, kadınların ve ergenlerin cinsel ve üreme sağlığı ve hakları, zararlı uygulamaların etkileri hakkında doğru bilgilere, ayrıca yeterli ve mahremiyetin gözetildiği hizmetlere erişimlerinin sağlanmasına özel dikkat gösterilmelidir. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusunda bilimsel bilgileri de içeren,

yaşa uygun eğitim, kızların ve kadınların bilgiye dayalı karar verme ve haklarını talep etme gücüne sahip olmalarına katkıda bulunur. Bu amaç çerçevesinde, yeterli bilgiye, anlayışa ve becerilere sahip sağlıkçılar ve öğretmenler bilgi aktarımında, zararlı uygulamaların önlenmesinde ve bu uygulamalara maruz kalan ya da kalabilecek kadınların ve kızların belirlenmesinde son derece önemli bir role sahiptirler.

68. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Ücra kırsal yöreleri de kapsamak üzere, herkes için ücretsiz ve zorunlu, kız çocuk dostu ilköğretim sağlanması. Bir yandan ortaöğretimi zorunlu tutma konusunu düşünürken diğer yandan hamile kızlar ve ergen yaşlardaki anneler için ortaöğrenimi tamamlamalarına yönelik özendiriciler sağlanması ve ayırım gözetmeyen okula dönüş politikaları geliştirilmesi;

(b) Kızlara ve kadınlara güvenli ve güç verici ortamlarda, özsayıgılarını geliştirebilecekleri, haklarının bilincine varabilecekleri, bu arada iletişim, pazarlık ve sorun çözme becerileri edinebilecekleri eğitim ve ekonomik fırsatlar sağlanması;

(c) Eğitim müfredatında, kadınların ve çocukların hakları dâhil insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kendine ilişkin farkındalık gibi toplumsal cinsiyet kalıplarını ortadan kaldırılmasına ve ayrımcılık gözetmeyen ortamlar yaratılmasına katkıda bulunacak konulara yer verilmesi;

(d) Okulların, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve sorumlu cinsel davranış, HIV’i önleme ve HIV’den korunma, beslenme, şiddetten ve zararlı uygulamalardan korunma dâhil cinsel ve üreme sağlığıyla ilgili bilgileri ve bu alanlardaki hakları yaşa uygun biçimde öğretmesi;

(e) Örgün eğitimi terk etmiş ya da hiç okula gitmemiş ve okuryazar olmayan kızlar için yaygın eğitim programlarına erişim sağlanması; bu programların kalitesinin izlenmesi;

(f) Yetişkin erkeklerin ve erkek çocukların kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesine elverişli ortamlar yaratılmasına yardımcı olmaları.

7.3.3 Her düzeyde kapasite geliştirme

69. Zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasında başlıca güçlüklerden biri de, doğrudan halkla temas halinde olanlar dahil ilgili profesyonellerin, zararlı uygulamaları ya da buna ilişkin riskleri yeterince anlama, belirleme ve tepki verme açısından gerekli farkındalığa ya da kapasiteye sahip olmamalarıdır. Kapasite geliştirmeye yönelik kapsamlı, bütüncül ve etkili bir yaklaşım, geleneksel ve dinsel önderler gibi nüfuzlu kişileri; sağlık, eğitim ve sosyal çalışma alanları dahil mümkün olduğunca çok sayıda meslek grubunu, iltica ve sığınma işlemlerinde görev yapanları, polisi, savcılarını, yargıçları ve her kademedeki siyasetçileri bu yönde harekete geçirmelidir. Bu kesimlerin, kendi meslek gruplarında olsun daha geniş anlamda toplumda olsun mevcut tutum ve davranışları değiştirmeleri açısından söz konusu uygulamalar ve bunlar için geçerli insan hakları normları ve standartları konusunda sağlıklı bilgilerle donatılmaları gerekmektedir.

70. Uyuşmazlıkların çözüme bağlanmasında alternatif sistemlerin ya da geleneksel adalet sistemlerinin bulunduğu yerlerde, bu sistemlerin yönetiminden sorumlu olan kişilere insan hakları ve zararlı uygulamalar konusunda eğitim verilmelidir. Ayrıca, kadınların ve çocukların hakları konusunda bilgi sahibi olmaları, mağdurların içinde buldukları güç durumlara duyarlı yaklaşımları açısından polisin, savcılarının, yargıçların ve yasaları uygulamakla görevli diğer kesimlerin zararlı uygulamaları suç sayan yeni veya halen yürürlükte olan yasalar hakkında eğitilmeleri gerekmektedir.

71. Zararlı uygulamaların asıl olarak göçmen topluluklarla sınırlı kaldığı Taraf Devletlerde sağlıkçılar, öğretmenler, çocuk bakıcıları, sosyal çalışmacılar, polis, göçmenlik işleri görevlileri ve yargı sektörü konuya duyarlılaştırılmalı ve zararlı uygulamalara maruz kalan, maruz kalma riski olan kızların ve kadınların nasıl

belirleneceği ve korunmaları için hangi adımların atılması gerektiği konusunda eğitilmelidir.

72. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Halkla doğrudan temas halinde çalışan ilgili tüm profesyonellere zararlı uygulamalar, geçerli insan hakları normları ve standartları konusunda gerekli bilgilerin verilmesi ve bu profesyonellerin mağdurlar üzerindeki olumsuz etkilerin hafifletilmesi, hukuk yolları ve uygun hizmetlere yönlendirme dahil olmak üzere zararlı uygulamaları önleyecek, tespit edecek ve gerekli tepkiyi gösterecek şekilde eğitilmelerinin sağlanması;

(b) Alternatif uyuşmazlık çözümü ve geleneksel adalet sistemleri içinde yer alan kişilere, özellikle çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve çocukların idari ve yargısal işlemlere katılmaları başta olmak üzere temel insan hakları ilkelerini gerektiği gibi yaşama geçirmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesi;

(c) Yargı dahil yasaları uygulamakla görevli tüm personele zararlı uygulamaları yasaklayan yeni ve mevcut yasal düzenlemeler hakkında eğitim verilmesi ve bu profesyonellerin kadınların ve çocukların hakları, zararlı uygulamaların faillerinin kovuşturulması ve mağdurlarının korunması gibi konularda bilgi sahibi olmalarının sağlanması;

(d) Kadınlarda genital sakatlama, KGS ya da diğer zararlı uygulamalara maruz kalmış çocukların ve kadınların kendine özgü sağlık bakım ihtiyaçlarının ele alınabilmesi için göçmen topluluklarla çalışan sağlıkçılar için özel farkındalık yaratma ve eğitim programları uygulanması. Ayrıca, çocuk refahı alanında çalışan profesyoneller, göçmen kız çocuklar ve kadınlar, kadın haklarına odaklı çalışmalar yapan eğitim, güvenlik ve adalet sektörlerinden kişiler, siyasetçiler ve medya çalışanları için de özel eğitimler verilmesi.

7.3.4 Farkındalık yaratma, kamu diyalogu ve taahhüt biçimleri

73. Erkek egemen güç yapıları, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve yaş hiyerarşileri dahil olmak üzere zararlı uygulamaların temelinde yatan sosyokültürel normların ve tutumların sorgulanabilmesi için her iki Komite de Taraf Devletlerin zararlı uygulamalara son vermeye yönelik uzun dönemli stratejilerin bir parçası olarak kapsamlı bilgilendirme ve farkındalık yaratma kampanyaları yürütmelerini tavsiye etmektedir.

74. Farkındalık yaratma kapsamındaki önlemler arasında, söz konusu uygulamaların yol açtığı zararlar konusunda güvenilir kaynaklardan alınan sağlıklı bilgiler ve bu uygulamaların neden ortadan kaldırılması gerektiğine ilişkin ikna edici gerçekler de yer almalıdır. Bu açıdan kitle iletişim araçları, yeni bir düşünce biçiminin geliştirilmesinde önemli bir işlevi yerine getirebilir. Burada özellikle önemli olan, kadınların ve çocukların, kendi toplumsal ve manevi iyi olma hallerine, fiziksel ve zihinsel sağlıklarına katkıda bulunacak bilgilere ve materyallere bu kanalla erişebilmeleridir. Bu, her iki Sözleşmede de yer alan ve kadınlarla çocukların zararlı uygulamalardan korunmalarına yönelik yükümlülükler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

75. Farkındalık yaratma kampanyaları, zararlı uygulamalar konusunun kamuda tartışılması açısından bir fırsat oluşturabilir. Bu tartışmalar aracılığıyla kadınlara ve çocuklara zarar vermeyen, onların haklarını ihlal etmeyen alternatifler hep birlikte araştırılabilir, zararlı uygulamalara temel olan ve bunların sürmesini sağlayan sosyal normların değiştirilebileceği ve değiştirilmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya varılabilir. Bir topluluğun kendi temel değerlerini sürdürmede yeni yollar belirlemesiyle ve benimsemesiyle oluşan gurur duygusu, insanlara zarar vermeyen ve onların haklarını ihlal etmeyen yeni sosyal normların sahiplenilmesini ve sürdürülmesini sağlayacaktır.

76. Çabalar, kapsayıcı olduklarında, özellikle etkilenen topluluklardaki kızlar ve kadınlar, bu arada çocuk ve yetişkin erkekler başta olmak üzere her kademedeki ilgili

paydaşları sürece kattıklarında en fazla etkiyi yaratmaktadır. Ayrıca bu çabalar, yeterli kaynakların tahsisıyla birlikte yerel önderlerin aktif katılımını ve desteğini gerektirmektedir. İlgili paydaşlarla, kurumlarla, kuruluşlarla ve sosyal ağlarla (dinsel ve geleneksel önderler, zararlı uygulamaları gerçekleştirenler ve sivil toplum) ortaklıklar kurulması ya da mevcut ortaklıkların güçlendirilmesi farklı kesimler arasında köprüler kurulmasına yardımcı olabilir.

77. Belirli bir yerel ya da diaspora topluluğunda ya da aynı coğrafi bölgeden benzer geçmişe sahip olup bir dönem zararlı uygulamaların görüldüğü diğer topluluklarda zararlı uygulamalara son verilmesinin ardından ortaya çıkan olumlu deneyimlerin yaygınlaştırılması, bu arada diğer bölgelerden örnek uygulamaların paylaşılması konusu düşünülebilir. Bunun yolu, yerel, bölgesel ya da ulusal konferanslar, çeşitli etkinlikler, topluluk önderlerinin yapacakları ziyaretler ya da görsel-ışitsel araçların kullanımı olabilir. Ayrıca, farkındalık yaratma etkinliklerinin titizlikle tasarlanması gerekir; öyle ki bu etkinlikler yerel durumu doğru yansıtın, geri dönen tepkilere yol açmasın, mağdurlara ve/ya da uygulamaların sahibi topluluklara yönelik damgalamalara ve/ya da ayrımcılığa meydan vermesin.

78. Topluluk temelli ya da ana akım medya, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik farkındalık yaratma ve geniş kesimlere uzanma çabalarında önemli ortaklar olabilir. Tartışmalara ya da “konuşma programlarına” hükümetle birlikte ev sahipliği yapılan ortak girişimler, belgeseller hazırlanıp gösterilmesi, radyo ve televizyon için eğitim programları hazırlanması bu kapsamda düşünülebilecekler arasındadır. İnternet ve sosyal medya da bilgi verme ve tartışma fırsatları yaratmada değerli araçlar olabileceği gibi, cep telefonlarının mesaj iletme ve her yaştan insanı belirli süreçlere dahil etmede giderek daha yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Topluluk temelli medya, enformasyon ve diyalog açısından yararlı bir forum olarak işlev görebilir; radyo, sokak tiyatrosu, müzik, sanat, şiir ve kukla gösterileri bu bağlamda düşünülebilir.

79. Zararlı uygulamalara karşı etkili ve iyi uygulanan yasal düzenlemelere sahip Taraf Devletlerde, bu uygulamaları benimseyen toplulukların uygulamaları gizli olarak yapmaları ya da bunları sürdürmek için başka ülkelere gitmeleri gibi bir risk söz konusudur. Zararlı uygulamaları benimsemiş toplulukların buldukları Taraf Devletler, bu uygulamaların mağdurlar ya da risk altında olanlar üzerindeki olumsuz etkilerini konu alan farkındalık yaratma kampanyalarını desteklemeli, ihlallerin hukuksal sonuçları üzerinde durmalı, ancak bunlarla birlikte söz konusu topluluklara yönelik damgalamaları ve ayrımcılığı önlemelidir. Bu amaca yönelik olarak, söz konusu toplulukların toplumsal bütünleşmesini kolaylaştıracak adımlar atılmalıdır.

80. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Zararlı uygulamaların sürmesini sağlayan davranışların temelinde yatan kültürel ve sosyal tutumları, gelenekleri ve adetleri sorgulayan ve bunları değiştiren kapsamlı farkındalık yaratma programlarının geliştirilmesi ve benimsenmesi;

(b) Farkındalık yaratmaya yönelik programların, zararlı uygulamaların kadınlar, başta kızlar çocuklar, aileleri ve daha geniş ölçekte toplum üzerindeki zararlı etkisi konusunda doğru bilgiler ve güvenilir kaynaklardan net ve tutarlı mesajlar iletmesinin sağlanması. Bu tür programlar sosyal medyayı, interneti, topluluklardaki iletişim ve yaygınlaştırma araçlarını da kapsamalıdır;

(c) Mağdurlara ve/ya da zararlı uygulamalara karışan göçmen ya da azınlık topluluklara yönelik damgalamanın ve ayrımcılığın süreklilik kazanmaması için uygun tüm önlemlerin alınması;

(d) Devlet yapılanmalarını hedef alan farkındalık yaratma programlarının, yerel ve ulusal hükümetlerdeki ve hükümet kurumlarındaki karar vericileri, ilgili programları hazırlayanları ve belli başlı profesyonelleri de harekete geçirmesinin sağlanması;

(e) Ulusal insan hakları kurumlarındaki personelin Taraf Devletteki zararlı uygulamaların insan hakları açısından yol açtığı sonuçları tam olarak kavramalarının ve gerekli duyarlılığı göstermelerinin sağlanması ve zararlı uygulamalara son verilmesi çabalarında bu personele destek sağlanması;

(f) Zararlı uygulamaların önlenmesi ve bu önlemlerin yaygınlaştırılması için kamuda tartışmalar başlatılması; söz konusu önlemlerin belirlenmesine ve uygulanmasına yerel önderler, uygulamaları gerçekleştiren kişiler, taban örgütlenmeleri ve dinsel topluluklar dahil ilgili tüm paydaşların katılımının sağlanması. Bu etkinliklerde insan haklarına saygılı olan toplulukların pozitif kültürel ilkeleri teyit edilmeli, ayrıca benzer geçmişe sahip olup daha önce zararlı uygulamalar içinde olan topluluklarda bu uygulamalara başarılı biçimde son verildiği deneyimlere ilişkin bilgiler yer almalıdır;

(g) Farkındalık yaratmaya yönelik programların uygulanmasına destek için ana akım medya ile etkili ortaklıklar kurulması ya da var olan ortaklıkların pekiştirilmesi; bu konudaki kamusal tartışmaların yaygınlaştırılması ve insanların özel yaşamlarına saygılı, kendi kendini düzenleyen mekanizmaların oluşturulmasının ve gözetilmesinin özendirilmesi.

7.4 Koruyucu önlemler ve ihtiyaçlara yanıt veren hizmetler

81. Zararlı uygulamaların mağduru olan kadınların ve çocukların, tıbbi, psikolojik ve hukuksal olmak üzere acil destek hizmetlerine ihtiyaçları vardır. Bu GT/GY'da kapsanan zararlı uygulamalardan bir bölümü aşırı fiziksel şiddet içerdiğinden acil tıbbi yardımlar bu ihtiyaçlar arasında gerekliliği en açık olanlardandır ve ortaya çıkan ağır zararı tedavi ya da ölümü önleme açısından tıbbi müdahale gerekebilir. KGS (Kadınlarda genital sakatlama) ya da diğer zararlı uygulamaların mağduru kişilerde de kısa ve uzun dönemli fiziksel sonuçların ele alınması için tıbbi tedavi ya da ameliyat gibi müdahaleler gerekebilir. KGS'ye maruz kalan kadınlarda ya da kızlarda gebelik ve doğum yönetimi konusu ebelerin, tıp doktorlarının ve diğer vasıflı doğum nezaretçilerinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinde yer almalıdır.

82. Ulusal koruma sistemlerinin ya da bunların olmadığı durumlarda geleneksel yapıların çocuk dostu ve toplumsal cinsiyete duyarlı olmaları zorunlu tutulmalı, şiddete maruz kalma riski yüksek kadınlara ve kızlara gerekli her tür koruma hizmeti sağlayabilmeleri için bu sistemlere yeterli kaynak tahsisi yapılmalıdır. Hizmet sağlanması gerekenler arasında, KGS'ye, zorla evlendirilmeye ya da sözde namus adına işlenen suçlara maruz kalmamak için yaşadıkları yerlerden kaçan kızlar da yer almalıdır. Akılda tutulması kolay, ücretsiz ve 24 saat hizmete açık olan ve tüm ülkede bilinen acil yardım hatlarının oluşturulması üzerinde durulmalıdır. Şiddet mağdurları için uygun güvenlik ve yardım önlemleri alınmalıdır; buna, özel olarak tasarlanmış geçici barınaklar ya da barınaklar içindeki uzmanlaşmış hizmetler dahildir. Zararlı uygulamaları gerçekleştirenler çoğu kez mağduru eşi, bir aile üyesi ya da yakın çevreden biri olduğundan, koruma hizmetleri, bir güvenlik sorunu olduğuna kanaat getirdiklerinde mağdurları kendi çevreleri dışında başka bir yere yerleştirme yoluna gidebilmelidir. Özellikle konunun sözde namus meselesi sayıldığı durumlarda denetim dışı ziyaretlerden kaçınılmalıdır. Mağdurların, travma sonrası stres bozuklukları, endişe ya da depresyon biçiminde kendini gösterebilecek sorunları dahil olmak üzere kısa ve uzun dönemli psikolojik travma karşısında psikolojik destek sağlanmalıdır.

83. Zararlı bir uygulamaya maruz kalan ya da bu uygulamayı reddeden bir kadın ya da kız ailesini ya da topluluğunu terk edip başka bir yere sığındığında, geri dönme yönünde alacağı herhangi bir karar yeterli ulusal koruma mekanizmalarınca desteklenmelidir. İlgili kişinin bu konuda özgürce ve bilgi temelinde karar vermesine yardımcı olmada, söz konusu mekanizmalar, yeniden mağduriyetten kaçınma dahil, kişinin yüksek yararı temelinde güvenli dönüşünü ve toplumla yeniden bütünleşmesini güvence altına almalıdır. Mağdurların korunmaları, kısa ve uzun dönemde haklarından yararlanabilmeleri açısından bu tür durumlar yakından takip ve izleme gerektirir.

84. Zararlı uygulamalarla hakları ihlal edilen kişiler hukuk yoluna başvurduklarında çoğu kez damgalanmayla, yeniden mağdur edilme riskiyle ve cezalandırılmayla karşılaşılır. Dolayısıyla, kızların ve kadınların haklarının CEDAW Madde 2 (c) ve 15 (b) uyarınca hukuk süreci boyunca korunması, çocuklara ise ÇHS Madde 12 kapsamındaki kendilerini ifade etme/söylediklerinin dikkate alınması hakkı doğrultusunda mahkeme süreçlerine etkili biçimde katılma imkânı sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır.

85. Pek çok göçmen, zararlı uygulamalar dahil olmak üzere kendilerini her tür şiddete açık duruma getiren ve riski arttıran kırılgan ekonomik ve hukuksal statüdedir. Göçmen kadınlar ve çocuklar, çoğu durumda, buldukları ülkenin yurttaşlarıyla eşitlik temelinde yeterli hizmetlere erişememektedir.

86. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Koruyucu hizmetlerin, zararlı uygulamalara maruz kalma riski yüksek çocuklara ve kadınlara yönelik gerekli her tür önleyici ve koruyucu hizmeti verebilmeleri için görevlendirilmeleri ve buna ilişkin olarak yeterli kaynakla donatılmaları;

(b) Zararlı bir uygulamanın gerçekleştiği ya da gerçekleşme riski bulunduğu durumlarda mağdurların bildirimde bulunabilmeleri için eğitimli danışmanların görev yaptıkları ücretsiz ve 24 saat hizmet veren acil hatlar oluşturulması; başvuruların ihtiyaç duyulan hizmetlere yönlendirilmesi ve kendilerine zararlı uygulamalara ilişkin sağlıklı bilgiler verilmesi;

(c) Koruma alanındaki rolleriyle ilgili olarak, yargıçlar, avukatlar, savcılar ve ilgili tüm paydaşlar dâhil yargı alanında görev yapanlara yönelik kapasite geliştirme programları hazırlanması ve uygulanması; bu programların ayrımcılığı yasaklayan yasal düzenlemeler, yasaların iki Sözleşme doğrultusunda toplumsal cinsiyete ve yaşa duyarlı biçimde uygulanması konularını kapsamaması;

(d) Yasal süreçlerin içinde yer alan çocukların, haklarının ve güvenliklerinin güvence altına alınması ve sürecin olası olumsuz etkilerinin sınırlandırılması için çocuklara duyarlı hizmetlerden yararlanmalarının sağlanması. Bu bağlamdaki koruyucu önlemler arasında mağdurun mahkeme önünde ifade verme sayısının sınırlandırılması ve mağdurun faille (faillerle) yüzleşmesinin zorunlu tutulmaması yer alabilir. Ayrıca, (özellikle failin ebeveyn ya da yasal vasi olduğu durumlarda) çocuk için ivedilikle bir temsilci atanması yoluna gidilebilir. Her durumda, mağdur çocukların süreç hakkında yeterli ve çocuğun konumunu dikkate alan bilgilere sahip olmaları ve nelerin beklenebileceğini tam olarak anlamaları sağlanmalıdır;

(e) Göçmen kadınların ve çocukların hukuksal statüleri ne olursa olsun mevcut hizmetlere eşit erişimlerinin sağlanması.

8. Genel Tavsiyenin/Genel Yorumun yayınlattırılması, kullanılması ve rapor verme

87. Taraf Devletler bu ortak GT/GY'ü parlamentolara, hükümetlere ve yargıya, gerek ülke gerekse yerellikler ölçeğinde yaygın biçimde dağıtmalıdır. Ortak GT/GY çocukların ve kadınların yanı sıra ilgili tüm profesyoneller ve paydaşlar tarafından da bilinmelidir. Bunların arasında çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışanlar (yargıçlar, avukatlar, polis ve diğer yasa uygulama görevlileri, öğretmenler, veliler, sosyal çalışmacılar, özel ve kamusal refah kurumları ve sığınma evleri yöneticileri, sağlıkçılar) ve genel anlamda sivil toplum yer almaktadır. Ortak GT/GY gerekli dillere çevrilmeli; çocuk dostu/uygun versiyonları ve engelli kişilerin erişebilecekleri formattaki kopyaları hazırlanmalıdır. Ortak GT/GY'un en iyi nasıl uygulanabileceğine ilişkin örnek uygulamaların paylaşılması için konferanslar, seminerler, çalıştaylar ve diğer etkinlikler düzenlenmelidir. Ortak GT/GG ayrıca ilgili tüm profesyonellerle teknik personelin örgün hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerine

dahil edilmeli, ülkedeki tüm insan hakları kuruluşlarına, kadın örgütlerine ve insan hakları alanında faal diğer hükümet dışı kuruluşlara sunulmalıdır.

88. Taraf Devletler CEDAW ve ÇHS kapsamında sunacakları raporlarda, zararlı uygulamaların sürmesine yol açan tutumların, adetlerin ve sosyal normların niteliği ve yaygınlığı ile bu GT/GY doğrultusunda olup uyguladıkları önlemler ve alınan sonuçlar hakkında bilgi vermelidirler.

9. Anlaşmaların onaylanması ya da kabulü ve çekinceleri

89. Taraf Devletlerin aşağıdaki belgeleri onaylamaları tavsiye edilir:

- (a) Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü (1999);
- (b) Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü (2000);
- (c) Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin silahlı çatışma ortamlarındaki çocuklarla ilgili İhtiyari Protokolü (2000);
- (d) ÇHS'nin iletişim usulleri ile ilgili İhtiyari Protokolü (2011).

90. Taraf Devletler, CEDAW söz konusu olduğunda maddeler 2, 5 ve 16 ya da bunların alt paragraflarına, ÇHS söz konusu olduğunda ise 19 ve 24 (3) maddelere koydukları çekinceleri gözden geçirmeli, değiştirmeli ya da geri çekmelidirler. CEDAW Komitesi, bu maddelere konulan çekinceleri, ilkesel olarak, Sözleşmelerin hedef ve maksadı ile bağdaşmaz, dolayısıyla CEDAW Sözleşmesi'nin 28. Maddesinin 2'inci paragrafı kapsamında kabul edilemez bulmaktadır.